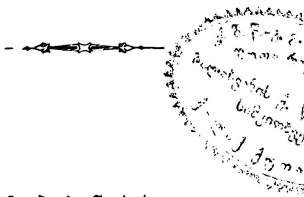

J $\frac{755}{2}$

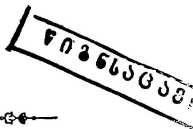
ქართული მწერლობა

მეთორმეტე საუკუნეში.

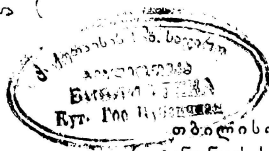

მ. შიქინაძისა.

[Handwritten signature]

ს. 9

თბილისი
როტინიანცის სტამბა
1887.

Дозволено цензурою тифлисъ 24 Юня 1887 года.

ქართული მწერლობა

XII საუკუნეში.

~~მნიშვნელოვან~~ **ჩახრუხადის** შესახებ მოგვეთხრობენ, რომ თამარ მეფის დროს სცხოვრებდაო. ამას ამტკიცებენ ჩვენი ძველი და ახალი მეისტორიები და ამასვე ამტკიცებს ჩახრუხადისაგან დაწერილი ზოემის შინაარსი, სადაც გამოხატულია თამარ მეფის ქება და დიდება. ჩახრუხადე დაბადებულია არაგვის ხეობაზე, სოფელს სვეში. ეს ყოფილა გამოჩენილის მდიდარის მოხვევის შვილი. ჩახრუხადის მამას ჭკაუბის მთელს მთიელთ საღვთო უფლებას და გამგეობას, ეს უფლებას მათ გვარის უფლებათ ყოფილა გადაქცეული. ამიტომ ესენი სრულ მთავრად შეიძლება რომ იწოდებოდნენ ქართლის ისტორიაში. ამ გვარის ხალხთა ცნობები ქართულს სიგელ-გუჯრებში და ისტორიულს წიგნებში მხოლოდ მეტამეტე საუკუნის ნახევრამდის სჩანს.

გრიგოლ ჩახრუხადე აღიზარდა მთაში, მცირე ხნის შემდეგ იგი მისტეს შიო მღვიმის სასწავლებელში, შიო მღვიმეში იგი კარგა ხნის დარჩა, აქ განვიითარდა იმ დროის დაკვალათ და ბოლოს საბერძნეთში წავიდა, საბერძნეთში ამან შეისწავლა ელინური და ლათინური ენები, შეისწავლა თვით ამ ხალხთა მწიგნობრობაცა და გაიცნო აგრეთვე საბერძნეთის უძველესის დროის ფილოსოფიური მწერლები და მათ შორის პლატონის და არისტოტელის ნაწერებიც. ეს რომ ცხადია, ამას ამტკიცებს თვით ჩახრუხადის ნაწარმოებიც, სადაც მოხსენებულია მრავალ ნაირი ცოდნა, თუ საბერძნეთის ისტორიის და ძველი მწერლების შესახებ და თუ სხვა და სხვა ხალხებისა ისტორიის და მწერლობისა.

განვითარების შემდეგ გრიგოლ ჩახრუხადე საბერძნეთიდან სა-

ქართველში დაბრუნდა და როგორც გამოჩენილი მდიდრის შვილი და მცოდნე კაცი ეს თამარ მეფემ სამეფო საქმეებში მიიწვია და მცირე ხნის შემდეგ მდივნობაც მიუბოძა. ჩანს, რომ მდივნობას ვახტანგ მეფემ მოიხსენებს, მაგრამ მეორე თავის წერილში კი ეს თავის ჰაზრს საეჭვოთ სთვლის და ეჭვით სწერს, რომ ჩანს, რომ თამარ მეფის მდივნად უნდა ყოფილიყო. ჩანს, რომ მდივნად ერთობ მცირე ხანს ყოფილა, სხვა და სხვა მიზეზების გამო ეს მალე მთაში მიქცეულა და ამის თანამდებობა, ანუ მდივნობა მიუბოძებიათ შოთა რუსთაველისთვის.

ხევი ყოფნის დროს გრიგოლ ჩანს, რომ თამარ მეფის და დავით მეფის შესხმა, რომელიც თამარისთვის მოურთმევია და რომლის მირთმევის შემდეგ თამარსაც საკმარისი წყალობა მიუცია მისთვის და უთხოვია, რომ სხვებიც დასწერო, მაგრამ სხვების დასწერათ მას არ სცალდება და მალე გარდაცვლილა მთაში, რომლის სიკვდილის და ცნობების ამბები სრულიად უცნობადაც დაშთენილა. გრიგოლ ჩანს, რომ მოსკე იყო, ამას თვით გრიგოლივე ამტკიცებს შემდეგის სტრიქონებით:

„მოსკეს ძეთა, ჩანს, თამარ მეფე წყლიანი,
მისი სიმეტე, ბრძენთა სირეტე, თინათინ ვაჟო ზალი წყლიანი,
ასე თინათინ, ნუ ის თინათინ არაბეთს იყო სულადიანი,
ჯერეთ ვაწვლი, წმინდა ნაწილი, სამოთხის გარდი, ზირად მზიანი“.

გარდა ამის, რომ ამ ტექსტის ერთი სტრიქონის მოხსენებით ჩანს, რომ თამარ მეფის მოხსენება მტკიცდება, აქედანვე ხვდებით, რომ ეს შესხმა „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ უნდა იყოს დაწერილი. ამას ცხადია ამტკიცებს „ვეფხისტყაოსნის“ თინათინის და არაბეთის მოხსენება. მაგალითად დავით მას წაიკითხავს.

„ასე თინათინ, ნუ ის თინათინ, არაბეთს იყო სულადიანი“,

ამით ვის არ გახსენდება შოთა რუსთაველის თინათინი და არაბეთი. ამ საგნის გარდა ჩანს, რომ თამარ მეფის ერთ ზღაპრს გაკვრით მოჰაირეთ შესახებაც არის მოხსენებები, რომ ლექსების წერა აი ასე უნდა, როგორც მე გრიგოლ ჩანს, რომ თამარ მეფის და არა მხოლოდ. რას ვერკვლია, აქ, იგი რუსთაველის წინააღმდეგ უნდა

იძახდეს. ეჭვი არ არის. არჩილ მეფე კი ჩვენს წინააღმდეგება, არჩილი მოიხსენებს:— „რუსთველის და თეიმურაზ I მეციას განაასებაში“, რომ, შენ, მესხო, რას იქებ თავსაო, შენზე ზირველად ჩანრუსადემ არ სთქვა ლექსიო! პირველობა მას უნდა დარჩესო. არჩილი მოიხსენებს ამას, მაგრამ რა გამოვიდა აქედამ. არჩილი მოიხსენებს როგორც მელექსე ლექსებში და არა ისტორიული ცნობების დამწერი. ან როგორ იცოდნენ ჩვენი ისტორია ჩვენმა მეფეებმა და მამებმა ეს თვით მათივე მასალებიდან სჩანს. სხვა და სხვა მასალებიდან და ცნობებიდან სჩანს, რომ ჩანრუსადეს თავის შესხმა 1187 წ. დაუწერია.

ჩანრუსადისგან დაწერილს შესხმის ერთ აღტახს მოხსენებულთა სარგის თმოგველის მოთხრობა „დილარინი“ რომ:— „მოუბარისა მის მღულარისა, დილარისაგან აღშფოთებულად.“ სჩანს რომ „დილარინის“ თამარ მეფე აღუშფოთებია. სარგის თმოგველის „დილარინის“ გარდა ამაშივე მოიხსენებს სპარსეთის გამოჩენილის ჰოეტის ფირდუსის ჰოემა „შაჰ-ნამეს“ ანუ ქართულად „როსტომიანად“ წოდებულის გმირებს: როსტომს, ყარყუმს, არანს, არამს და სხვებს. აქედამ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ „როსტომიანი“ მეთორმეტე საუკუნეშიაღ უნდაიქონიეთ ქართველთ ნათარგმნი და არა მეზვიდმეტე საუკ. როგორც ჰგონიათ ზოგი ერთს. ეს ის „შაჰ-ნამე“ რომელიც კეროპიულს ენებზედაც არის ცნობილი *)

ჩანრუსადის ძველს დედანზე შეიძვევი წარწერა ყოფილა მიწერილი, ეს წარწერა მეც მომეავს აქ:— „სრულიად საქართველოს, ქართლისა, კახეთისა, იმერეთისა და ხუთთა სამთავროთა და სხვათა „და სხვათა მშერობლის, ბაგრატიონის მეფის გიორგის ასულის „თამარ მეფისა და მეუღლისა მისისა სოსლან დავითისა, შესხმა „ჩანრუსადისგან, რომელი იყო აღვილიდგან არაგვისათა, თემით „მოხვევი; ესე მან დალექსნა ოც მარცვლად თვითთას ტაქსა შინა „წეობილად და მის გამო უწოდენ ქართველნი ჩანრუსაულსა, თვარა „ეს გვარი წეობილი ჩანრუსაული არაბულიდამ არის ქართულს წინას „სედა ნათარგმნი.“ არვიცით ჩვენ თუ ეს ცნობა ვის ეკუთნის და ან ვისი დაწერილია.

*) История литературы, шпрта, 1866 г. Петер.

ანტონ კათალიკოზი სწერს: „წეობილ სიტყვათაში“— ჩახრუხაის ძე უცხო პიტიკოსი, თამარ დიდისა მკობი შაირებოთა,“ და სსვა. არ ვიცით, ანტონ კათალიკოზი ჩახრუხაძეს მოშაირეთ რათ უწოდეს, როდესაც ჩახრუხაძის ლექსის ძაყს შაირ სიტყვათაის ზომა არა აქვს. ამ ლექსის ზომამ თავის განსაკუთრებითი სასული მიიღო, რომელსაც „ჩახრუხაული“ უწოდეს! აქედამ ის უნდა გიგულისხმეთო, რომ ჩახრუხაძეც წინათ ამ ზომის ლექსი არ უნდა უოფილ-იუოსო. თუ რამდენად ნათლოვანია ეს აზრი და სპეცაკი, ამაზე ჩვენ გარდაწვევით ხელს ვერ დავსდებთ, რადგანაც სარწმუნო ცნობები ცოტა გვაქვს. ზოგამზე კი ვიტყვი შემდეგს: შავთელის ზოგამ ჩახრუხაძეს წინეთ უნდა იუოს დაწერილი, მაგრამ მისმა ზოგამამ ისეთი გავლენა ვერ იქონია, როგორც ჩახრუხაძისამ. მის მიზეზი მგონი ის უნდა იუოს, რომ იოვანე შავთელი ბერათ შედგა, რომელიც დიდი მოწადინე იუო აღკვეცისა. იოსელიანი-კი ეწინაღმდეგება ჩვენს აზრს, ამის ცნობებით ჩახრუხაძეს 1187 წ. დაუწერია და შავთელის-კი 1182 წ. მაგრამ სეკცოა. ვფიქრობთ, რომ ჩახრუხაძის ზოგამ რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ უნდა იუოს დაწერილი, ამას ისიც ამტკიცებს, რომ რუსთაველი ჩახრუხაძეს არსად ასხენებს და ჩახრუხაძის ზოგამში-კი ერთ ალაგას მოშაირეთ წინააღმდეგ დარიგება არის და ამას რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ წინააღმდეგ ჰხადიან, თუ რამდენადმე შესაწუნარისია ეს აზრი, ამაზე გარდაწვევით ჩვენ არას ვიტყვით.

1862 წ. ქუთაისის ეკკლესიის „გუგუანში“ აღმოჩნდა ერთი ცნობა. რომელშიაც მოხსენებულია გრიგოლ ჩახრუხაძე. ცნობა შესება დავით აღმაშენებლის დროის სასულიერო პირთ კრებას; რომელიც მოხდა ქართლში, ს. რუისში, იმ კრების გარდაწვევითლების პირი გარდუწერია გრიგოლ ჩახრუხაძეს:—„კაცს ბერქენს და მეცნიერს“. იქ ამბობს ის:—„წიგნისა სიმართლისათვის, გქვი ნუ ვის გაქვსთ, პირველი დედა მართალი და კარგის მწერლისა დაწერილი მქონდა“ და სხვა.

ჩახრუხაძის ზოგამის 109, 110, 111 და 112. ტავად მოხსენებულნი 29, 30 და 31 მეორედ განიმეორებინ, აგრე-

თეი 85 და 86 ტაქსნი თექსმეტ მარცვლოვანი ლექსია და არა „ჩასრუხული“ ე. ი. ოც-მარცვლოვანი. ამ ლექსის ზომის შესასკებ გარდომცეს, რომ ტაქსის სტრიქონი ოც-მარცვლოვანი ლექსით-კი არ უნდა იყოსო, არამედ სტრიქონი სამ სტრიქონად უნდა გაიყოსო მაგ:

„მო, ფილისოფონო,

სიტყვითა არსნო“,

თამარს ვაქებდეთ გულის სმიქსა.

ჭიჭრობენ, მკვამ, ამას ამავე ზოემის 85 და 86 სტრიქონნი ეწინაღმდეგობან, ამიტომ საეჭვოა. ამასვე არღვევს ლარაძე მუორედ აღდგენილს „დილარინის“ ლექსებში. 1838 წ.

ჩასრუხადის ზოემა პირველად იოსელიანმა დაბეჭდა 1838 წ. ქ. ტფილის. ამის შემდეგ 1863 წ. ჩუბინაშვილმა ჩაბეჭდა თავის ქრესტომატიკაში და 1882 წ. ცალკე წიგნათ მე გამოვეცი, ქ. ტფილისს. გამოცემაში დავიცევი ეველასის, რაც ორს სხვა ძველს გამოცემაებში დაეცათ.

სარგის-თმოგველის სახელს ჩვენ პირველად გიორგი მესამის მეუობის ისტორიაში ვხედავთ. იგი უამოჩენილი პირია გიორგის და თამარ მეფის ისტორიაში. სარგისი ეკუთვნის სომხის შთამომავლებს და ვით აღმაშენებლის ჟამს, საქართველოში, მათი გვარის შვილნი სომხეთიდან გადადოსსლებულან, სომხეთის აღსრების გამო და სამცხე საათაბაგოს სოფელს თმოგეში დასასლებულან, ამათვის საქართველოს მეფე დავით აღმაშენებელს დიდი პატივი მიუხურია. ზოგიერთი მესტორიენი სარგის თმოგველის გვარს არუთაშვილებათ ხადიან და საქართველოს მეფეთაგან მხარეკელათ წოდებულს. ამათი გვარის შვილნი სარწმუნოებით სომხის ეკკლესიას ეკუთვნოდნენ და დროის განმავლობის მეოხებით გვარტომობით, ჩვეულებით, ზნით და ენით-კი სრულიათ საქართველებულან. სარგის თმოგველი შესანიშნავი მხედარი ეოფილა, ამის შესასკებ არამც თუ „ქართლის ცხოვრებაში“ და სხვა ქართულს ისტორიებშია აღწერილი, არამედ გიზანტის ისტორიკოსებიც-კი მოგვითხრობენ *) მის შესასკებო, მოწ-

*) Древняя Месхія, Д. Бакрадзе, 1855 г.

მოხსნა და დაეხმარა. თამარის გამეფების შემდეგ სარგის თმოგველს უფრო მეტის პატივითა და ღირსებით ვხვდებით ქართლის ცხოვრებაში. აქამდის თუ სარგის თმოგველი გამოჩენილ მსხედართ-მთავრათ ითვლებოდა, იმიტომ თამარ მეფის გამეფების შემდეგ იდამ მან ამირ-სპასალარობაც მიიღო, რომელი თანამდებობაც თითქმის მათ გვარის კუთვნილებათ გადაეცა. ამირ სპასალარობამდის მათ ეკავათ თავიანთ სამეფიდროთ მსოფლოდ სოფელი თმოგვი, თავის მიდამოებითა და სვლხითა. და ამირ-სპასალარობის შემდეგ იდამ-კი მას მასცეს: ლორეს სათავადო და სამთავროც.

საქართველოს ისტორიულს წერილებში და ქართლის ცხოვრებაში სარგის სპასალარს და მის შვილებს თმოგველათაც მოიხსენებენ და არა თავიანთის ნამდვილის გვართ, თუმცა ზოგი ერთ ალაგას მხარგმელათაც მოიხსენებენ. სარგის სპასალარის შვილები იყვნენ ზაქარია და ივანე მხარგმელნი, სპასალარნი თამარ მეფისა. სარგის ისე უმეცადინეა თავის შვილების აღზდაზე, რომ შვილები მამას დასჯობნიან. ამის ერთმა შვილმა ზაქარია მხარგმელმა ისე დაიმსახურა მეფის თამარის წინაშე, რომ თამარ მეფემ ზაქარია ამირ სპასალარი სომხეთის სამეფო სატასტო ქალაქში სომხეთის გამგებლათ დანიშნა და ივანე სპასალარს საქართველო მიანდო. ვუნდა ვადვიართ, რომ ივანე და ზაქარია მხარგმელნი იყვნენ მარჯვენა მელანნი თამარ მეფისა, მაგრამ ქართველთა სიწმიდის მოყვარე კათალიკოსმა და ბერებმა ამითხედაც იქონიეს, ვაკუელსა და შოფოთები ჩააკლეს, რაისა მეოხებით იოვანე სპასალარს მართლმადიდებელ ეკლესიასა შეუერთდა და ზაქარია-კი დარჩა ისე, რაისა გამო სომხეთსა და ქართველ ბერებში საშინელი ბრძოლაც ატუდა და ამ ბრძოლას იქამდინ მიეცა გავრძელება, ვიდრე მამამდის დროშა არ აღიმართა და ეს ორივე დამღუპენი ერთი არ დააწყინარა.

სარგის თმოგველს საქართველოს ისტორიულს წერილებში ბრძანათა და მწიგნობარ კაცთა მოიხსენებენ ვეელებან. განმარტებენ: რომ „სარგის თმოგველი კაცი ბრძენი და მწიგნობარიო“. მას თავის სიკვდილის დღემდის სამეფოს დიდ ერთგულ მოღვაწეთ გარდამოგვცემენ და ყოველს საქმეში და ყოველს მოქმედებაში დიდ

შორს გამსჭვრეტელ პირათაც ყოფილა, მაგრამ როგორც განმარ-
ტვენ, უკანასკნელს დროს-კი მასა და თამარ მეფეში ჰატარა უკმაყოფი-
ლებაც ჩამოკარდნილა, რანს მეოხებით სარგის თმოგველი სამეფო
საქმეებს განშორებია და დამკვიდრებულა თავიანთ სამამეულო სო-
ფელს თმოგვეში, სადიც მალე გარდაცვლილა კიდეტა. ბაქრაძე მოწ-
მობს, რომ სარგის თმოგველის საფლავი დღეკანდღამდის სხანს
სოფელ თმოგვეის ეკვლესიაშია. როგორც მოიხსენებენ, რომ სარ-
გის თმოგველი, „კაცი ბრძენი და მწიგნობარი“ მართლაც და
იგი თავის დროის კვალთ გამოჩენილი ქართველი მწიგნობარი ყო-
ფილა, სტოდნია ქართული, სომხური, სპარსული და ბერძნული ენე-
ბი და მწიგნობრობა. ქართულს მწერლობაში ამას მონაწილეობაც
ჭჭონია მიღებული და სხვათა შორის მას დაუწერია მოთხრობა
„დილარიანი“, რომელზედაც შოთა რუსთაველიც მოიხსენებს თავის
უკვდავს „ვეფხისტყაოსანში“ რომ „და დილარგეთს სარგის
თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა“. ამ მოხსენებიდამ ცნადათ
სხანს, რომ სარგის თმოგველს თავის „დილარიანი“ შოთა რუს-
თველის „ვეფხისტყაოსანზე“ წინეთ უნდა დაწეროს. ეს ცნადა,
რადგანაც რუსთაველი უამისოდ მას არ მოიხსენებდა. სარგის თმო-
გველის „დილარიანს“ ჩანრუხამეც მოიხსენებს თავის პოემაში და
განმარტავს, რომ „მოუბარისა, მის მღუღარისა დილარისაგან აღმოე-
თებულად“ ე. ი. თამარ მეფე „დილარიანმა“ აღაშფოთათ. ჩვენ
ვეთქრობთ, რომ იქნება სწორეთ აი ამ „დილარიანისაგან“ გამო-
წვეული შფოთები გასდა იმის მიზეზათ, რომ სარგის თმოგველს
და თამარ მეფეში ჰატარა უკმაყოფილებაც ჩავრდნილა, რანს გამო-
სარგის თმოგველი სამეფო თანამდებობას განშორებია და სოფელს
თმოგვეში დამკვიდრებულა. სარგის თმოგველის „დილარიანის“ გამო-
ანტონ კატოლიკოზისც აქებს და შემდეგ იამბიკოს მიუძღვნის:

„სარგის ესეტა. შოთაბერი არს კაცი,
სიბრძნის მოყვარე, ფილოსოფოს გამომთქმელ,
რიტორ მშვენიერ, ჰიტიკოს საქმელ,
თვით შოთა იტყვის „დილარგეთს“ უქია მას,
საქმე არს ესე, თქმულთა მათთვის მიზეზთა.

ამ იამბიკოს შემდეგ მიწერილია იოსელიანის შენიშვნა: „სარგის თმოგველი სტოგურება თამარ დედოფლის ჟამსა, ესე იგო 1190 წელსა, ამან აღწერა წიგნი „დილარჩანს“ და სსკვათა მისთა წერილთა არა მოაწიეს ჩვენთა დროთადმე“ კუნდა ვსთქვით, ჩასრუხამის გარდმოცემისამებრ, რომ „დილარჩანს“ ცუდი ბედი დასდგომა და იმაჲ დროსჲე შეწვეტილა მისი გავრცელება. გავრცელებით-კი არ გავრცელებულა, მაგრამ ორიოდ ეგზემპლარი „დილარჩანსის“ მანც გადაჩენილა. ჩვენ არ ვიცით და არც არას მკველი მწერლები მოგვითხრობენ იმის შესახებ, თუ „დილარჩანსი“ რა იყო ისეთი საწინააღმდეგო, რომელმაც გამოიწვია და დაიშასურა მეფისა და უძალდესთ ჰინთა წინაშე სიძულვილი. ისტორიულის წერილებიდან ცხადათ სჩანს, რომ სარგისისა და თამარ მეფეში მანც დიდი განხეთქილება არ უნდა ყოფილიყო, რადგანც ამათ კავშირს გხედავთ ჩვენ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „დილარჩანსი“ სსკვათა შორის იქმნება. ისიც იყო განმარტული, თუ სარგისის შვილმა ივანე სპასალარმა როგორ მიიღო მართლ-მადიდებელი ეკლესიის წესები და მან რა უთანსმოება და სიძულვილი გამოიწვია ორს ქრისტიანს ხალხში. მე ამას მიტომ უფრო ვფიქრობ, რადგანც წამიკითხავს, რომ „დილარჩანსი“ ქართულს ენაზედ შეთსუფული წიგნიაო. სადაც აწერილია მეფეთა, მთავართა და ერის ამბებიო. ძლიანაც ადვილი შესაძლებელი იქნებოდა, რომ მეფეთა და მთავართა ამბებში სარგის თმოგველს ის ამბებიც ჩაერთა, რამაც ასტეხა ორი მოძმე ქრისტიანი ხალხი და რაც განდა მათ უბედურების მიზეზათა. ამას ჩვენ მიტომ უფრო ვფიქრობთ, რადგანც სარგის თმოგველზე მისი შვილის იოვანეს საქციელს ცუდი გავლენა ექმნებოდა. თუ ამ შემთხვევაში შვილის საქციელის რიცხვი მამის სიცოცხლის დროს არ აქნინაღმდეგება.

შოთა რუსთველი „კეფისის ტეაოსანში“ ისეთ ნაირთა მოიხსენებს „დილარჩანს“, რომ ეს თავის შინაარსით საყურადღებო თხუზულება უნდა ყოფილიყო. უამისოთ რუსთაველი არ იტყვია, რომ „დილარჩანსი“ სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა“ მართალია სარგის თმოგველის თხუზულება იმაჲ დროსჲე მიეცა გაურცტელებლობას და დაივიწყებას, მაგრამ ორი სამი ხელთნაწერი მანც გადაჩნა და დაცული იქმნენ, რომლებმაც შეთგნაშეცე საუ-

კუნემდისაც მოაღწიეს, მაგრამ უბედურს ქმნილებას ბოლოს მანც არ ასცდა აღმგველი სვედრი და მეთურამეტე საუკუნის დასასრულს სრულიად აღგვიდა. აი როგორ და რა მიზეზებით.

მეთურამეტე საუკუნის დასასრულს საქართველოს მეფეთა ოჯახში ინახებოდა ერთათ ერთი ხელთნაწერი „დილარიანისა.“ ეს წიგნი ძვირფასი და იშვიათი უოფლა, ბატონიშვილები თურმე დიდათ აფასებდნენ მას. წიგნები დაცული ყოფილა პეტრე ლარაძის ხელში, ეს ის ლარაძეა, რომელმაც ავეფხის ტყაოსანიც“ გადააკეთა თავისებურათ. მეცნარამეტე საუკუნის შემდეგ როცა ქართველ ბატონიშვილები რუსეთში გადასასლდნენ, მას შემდეგ „დილარიანიც“ სრულიად დაიკარგა. ამ წიგნის დაკარგვის ამბები რომ შეუტყვიათ ბატონიშვილებს, იგინი უსიამოვნებას მისცემიან და ძებნა დაუწყვიათ, მაგრამ ველარ უზოვნიათ, საქართველოშიაც სმა დაუგდიათ, რომ ვინც „დილარიანიც“ იზოვნის და წარმოადგენს, იმას დიდ საჩუქარს მივსცემთო. მანც „დილარიანი“ არსად აღმოჩენილა, ბოლოს ლარაძეს მოუხსენებია მეფის შვილებისთვის, რომ „დილარიანი“ მეზუბირათ ვიცი და ისევე აღვადგენ, როგორც დაწერილი იყოო. ბატონი შვილები საჩუქრის მიცემას დაჰპირებიან და ლარაძესაც სარგის თმოგველის „დილარიანი“ მეორეთ აღუდგენია. ჩვენამდის მოაღწია ლარაძესაგან აღდგენილმა „დილარიანიც“, რომელსედაც 1878 წ., „ივერიაში“ ბ. პეტრე უმიკაშვილმაც განმარტა. ლარაძესაგან აღდგენილი „დილარიანი“-დამ ჩუბინოვმაც გადაბეჭდა ორი ადგილი თავის ქრესტომატიის პირველსა და მეორე ნაწილებში და პირველ ნაწილის (1848 წ. გამოცემა პეტერსბურგს) რუსულს წინა სიტყვაობაში ისეც აღნიშნა, რომ „დილარიანი“ სარგის თმოგველისა არისო. ამზე აქ ჩვენ სსვას არას ვიტყვიოთ, რადგანც ლარაძის ამბებში ვრცელად და დაწვრილებით მაქვს ლაპარაკი.

ამ საუკუნის მესტორები სარგის თმოგველს „დილარიანიც“ გარდა „ივერიაშიანიც“ დაწერასაც აწერენ. ბ. ჩუბინაშვილმა თავის ქრესტომატიის პირველი ნაწილის წინა-სიტყვაობაში ასე მოიხსენა, ესევე შედგომა ბაქრაძემაც განიმეორა 1855 წ. გაჩეთ „ივერიაში“ ამის შემდეგ იოსელიანმაც ასევე განმარტა ბეკურჯერ და 1881 წ.

„დროება“-შიაც ასევე მოიხსენა მეუნარგამ, რომ „ვიცრამიანი“ სარგის თმოგველს ეკუთვინო. ამ უკანასკნელს დროს ესევე აღიარეს. „ვიცრამიანის“ გამოძეგმელებმა, რომ „ვიცრამიანის“ დაწერას სარგის თმოგველს აწერნო. თუმცა ცოტა ეჭვიც აქვსთ. ამაზე. სხვა ახალგაზდა მწერლებთა ამ გვარ შეცდომებს ხომ რიცხვი არა აქვს. მაგრამ რა საჭიროა ამაზე საუბარი. სარგის თმოგველს რაც დაუწერია, ის „ვიგუხის“. ტუაოსნიდანაც“ სჩანს. იქ მოხსენებულია, რომ „დიდლარგეთ სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა“ ამას ჩვენგან განმარტვა აღარ უნდა, რომ სარგის თმოგველს „დიდლარინის“ დაუწერია. აქ ისიც შეიძლება ვიფიქროთ, რომ განა ის-კი არ შეიძლებოდა, რომ ამავე პირს „ვიცრამიანის“ დაეწერათ, ამაზე ჩვენც ვიფიქრობთ, მაგრამ ძველათ მოხსენებულს დავით საათაბაგოელს რაღას ვეტყუით და ან მის სასელს რას უხამთ. ამიტომ ჩვენ „ვიცრამიანის“ მთარგმნელათ დავით საათაბაგოელს ვაღვიარებთ და „დიდლარინის“ დამწერათ სარგის თმოგველს. სარგის თმოგველის შესახებ „ვიგუხის“ ტუაოსნის“ დამატებაში (1880 წ. ივერია) სწერია, რომ:

„აქ ამავე დარჩომოდა სარგის ლექსთა შეუწყობლად, აგრევე თმოგვი თმოგველთაგან შესავლითურთ დარჩა ობლად, ესე სიტყვა მოახსენეს, ვინ სჩანს გმირთა რაზმთა წუბლად, და მიბრძანა თუ: „ლექსად თქვიო, მჭვერ ქართულად, დაუშრომლად, არვიცით ეს ტაეზი რას მოასწავებს და ან რა ცნობებია გამოხატული ამაში. ერთ ადგილას აი რა არის კიდევ:

„აწ გონიერნო, სიტყვანი მოსმენით შეიწყნარებით, ძველი ნარჩობი ამავე ლექსად ვსთქვენ განხარებით, სარგის დაურჩა უთქმელად, ჩვენ ესე დავაზრალენით, და ლექსი მიქენით ამისთვის ენანი გამახმარენით.“

ჩვენ ჭეშმარიტათ გვწამს, რომ ეს გაგრძელება სხვისაგან უნდა იუოს დაწერილი და არა შოთა რუსთველისაგანა და ამიტომ აქ მოხსენებულს სარგისის შესახებ ცნობებს ჩვენ განსაკუთრებითი მნიშვნელობას არ ვაძლევთ.

ჩვენის ძველის მწერალთ ცნობების მოწმობით ჩვენ შეურყევ-

ლათ უნდა გვემდებს ის ჰაზრი, რომ სარგის თმოგველს ეკუთვნის „დილარინის“ დაწერა და არა „ვისრამიანისა“. სარგის თმოგველის დილარინის შესახებ ჩვენ გვინდოდა რომ აქ ვრცელად გვესაუბრა, მაგრამ რაი ამ თხუზულებამ ჩვენამდის ვერ მოაღწია, ამიტომ ჩვენ აქ ამაზე შეეჩერდით და რაც ცნობები მოვიყვანეთ აქ ესეც ვიკმარეთ. სასურველი-კი იქნება, რომ ლარამკესაგან ნაუვიკგნს „დილარინის“ გარდა სარგის თმოგველის „დილარინის“ აღმოსხნდეს.

მოსე ხონელი სცხოვრებდა მეთორმეტე საუკუნეში, 1140 წლებში, დავით აღმაშენებლის დროს. მცირე ხანს გიორგის მეფობასაც მოსწრება. იგი დაიბადა იმერეთის დაბა ხონში, რომელ ცნობას შოთა რუსთაველიც ამტკიცებს, რომ „ამირან ღარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსო“ მოსე ხონელი აღზრდილა იმ დროის ახლად ცნობილს გაენათის მონასტერში. აქ შეუსწავლია მას წერაკითხვა და სხვა და სხვა იმ დროის საჭირო საგნები. გაენათის მონასტრიდამ გამოსულა და დავით აღმაშენებლის ბრძანებით (საბერძნეთში წასულა.) საბერძნეთში რამდენიმე წელიწადს დარჩენილა და ბოლოს დაბრუნებულა საქართველოში. საქართველოში მოსვლისას იგი სცხოვრებდა იმერეთში. იმერეთიდან გადმოვიდა ქართლში, ქართლში მას მისცეს მდივნობა, მაგრამ სხვა და სხვა მიზეზების გამო-კი დიდხანს ვერ დარჩა მდივნათ და (დიმიტრი მეფის თხოვნით იგი ქართველთ მთიელთ მთავრათ დანიშნეს) მთიელთ მხარეში ეს დარჩა რამდენიმე ხანსა და დავით აღმაშენებლის სიკვდილის შემდეგ იგი დაბრუნდა თფილისში. თფილისში სცხოვრებდა მეფის დიმიტრის კარზე, აქედამ ეს გაგზავნილ იქმნა სპარსეთში, სამეფო საქმეების გამო. სადაც დარჩა კარგა ხანსა და აქ შეისწავლა მან სპარსული და არაბული ენები და მწერლობა. რამდენიმე ხნის შემდეგ იგი სპარსეთიდან ახლად აოხრებულს სომხეთის ქალაქ ანში გადმოვიდა, სადაც მცირე ხნით ქართველთ ეკლესიის საქმეებზე განაგონილად მოვიდა თფილისში და მეფის კარზე სცხოვრებდა. ბოლოს მოსუტებაში ეს გადავიდა იმერეთში და სამეგრელოში გადაიცვალა.

ზოგი ერთი მწერალი მოსე ხონელს ხონის მთავრათ მოახსენებს, ზოგი ერთი საზინადრათ, ზოგი მდივნათ და ზოგიც მოლარეთ-უხუცესათ.

მოსე სონელს ჭართულს მწერლობაშიაც ჭჭონია მონაწილეობა მიღებული, ამას დაწვერია ზღაპრული მოთხრობა სასულდობრ „ამირან დარეჯანიანს“ ეს მოთხრობა იგავ-სიტყვაობით არის დაწერილი, მოთხრობის გმირთა სახელები, ადგილ მდებარეობათა წოდებანი გასსვანი ცხადათ ამტკიცებენ, რომ იგი შეიცავს საქართველოს ერის ცხოვრების ცნობებს. შიგა და შიგ უცხო ტომთა და მხარეთ სახელ-წოდებანიც არის ჩამოთვლილი. სხვათა შორის აქ არის მოსსენებელი ჭაკეთი, ჭაკეთის ცხიკე, ხატაკეთი, არაბეთი, პარასნი ჭინდნი და სსვანი. შიგა და შიგ ზოგ ერთ აღგავს მოკვითხრობს მოსე სონელი, რომ ამას და ამ გმირმა კაის ჭართულის ერთ სთჭგა სიტყვაო. მოთხრობის გმირთა სახელები და სასიათები ერთობ წაჭკანან „გეგების ტუაოსნის“ გმირთა და სხვათა და სხვათა წოდებათა. ვინც ამას წაიკითხავს ის ამასე დარწმუნდება, რომ შოთა რუსთაველსე „ამირან დარეჯანიანს“ საკმარისი გაუღენა უნდა ჭჭონი-ყო. ამ მოთხრობის წაკითხვის შემდეგ რომ წაიკითხოთ „გეგების ტუაოსანი“ თჭგენს თავში მასინათვე ეს ჭაზრი დაიბადება, რომ ან ერთს. უნდა ჭჭონადეს მიბაძვა და ან მეორესო.— „ამირან დარეჯანიანის“ ენაი „ვისრამიანის“ ენის ფორმებს ჭკავს. სიტყვების დაწმასენა და უღელილებანი სრულს „ვისრამიანის“ ენას დატიმტვიტებთ, ხელოვნების მხრით და სსვა და სსვა პირთ მსისოლოგიურის აღწერი კი ეს ბევრათ დაბლა სდგას „ვისრამიანსე“.

მოსე სონელი „ამირან დარეჯანიანს“ ისე ათავებს, რომ მისთვის ამ მოთხრობის დაწერა ვიღაც სამეფო პირს უნდა ეთხოვნოს, რომელსაც იგი ამისით ამირს უწოდებს. „ჭართლის ცხოვრებიდამ“ ამირთ ამირი ვიცით ვინც არის, მაგრამ ამის გარეგვას მე არ ვეხები აქ. გარდა ამის, ერთ აღგავს გაკვირით ის შენიშვნაც არის, რომ თვითქოს ამ მოთხრობაში მოსსენებულის ერთი გმირის გვარი სავარსამიძე უნდა იყოს მოსე სონელის გვარი. ამ მოთხრობის ერთი მოსუც დარბაისელ მოწიგნობარ გმირთაგანი ეს სავარსამიძეა და ამიტომ შესამლებელიც არის, რომ ამ სავარსამიძეს მოსსენებაში იფარებოდეს მოსე სონელის ცხოვრების ამბები.

„ამირან დარეჯანიანს“ განიყოფება თორმეტ კარათ, ამ მო-

თსრობის ორი ადგილი ქართულს ქრესტომატიასა დაბეჭდილი. ამ მოთსრობის მოზიკების და დაბეჭდვის გამო 1884 წ. „დროუასია“ წერილი დაბეჭდე, რომელ წერილის გამო ერთი სელთაწერი თფილისშიაც მივიღეთ. უეჭველია თავის დროს ამასაც დაბეჭდვენ, რადგანაც „ქილილა და მანის“ დაბეჭდმა ისურვა, რომ ამ წიგნის ფულით „შირან დარეჯანისანი“ დაბეჭდოსო.

„შირან დარეჯანისანი“ უფრო ვრცელდებოდა სველთ, ვიდრე სხვა სველი ამგვარი მოთსრობები.

ძაგნაკორელი ცნსოვრებდა მეორემეტე საუკუნეში, დავით აღმაშენებლის დროს. დაიბადა იგი არაგვის მსრისკენ მდებარე სოფ. ძაგნაკორაში. აღზრდილა საქართველოში, მსედრობაში და რანდობაში გაწვრთნილი და საუკარელი მელექე ყოფილა დავით აღმაშენებლის და მისი შვილის დიმიტრი მეფის. ძაგნაკორელის ცნსოვრების წელნი 1092—1143 წლებამდის მიაღწევს. იგი ყოფილა საკმარისად მდიდარი კაცის შვილთაგანი.

ძაგნაკორელს სცოდნია ლექსების და შაირების წერა. ამას შუშკია დავით აღმაშენებელი და მრავალიც სხვა იმ დროის ქართველი მეომრები, რომელთაც მონაწილეობა მიუღიათ დავით აღმაშენებელთან საქართველოს არაბთა განთავისუფლებაში. ძაგნაკორელს ეკუთვნის მრავალი შაირები, სახალხო ლექსები და სხვანი, რომელნიც მთელს საქართველოში ყოფილა მოფენილი და რომლის მრამრავალი ლექსები დღესაც იქმნება დარჩენილი, მაგრამ ამ ლექსების ჩუენკი არა ვიცით რა.

ზოგი ერთ სველთ მელექეთ თქმულებიდან სჩანს, რომ ძაგნაკორელი მეფე დავით აღმაშენებელს თან ახლდა და მეფის სიკვდილის შემდეგ იგი დაბრძვდაო. ბოლოს ბერათ შემოსილა და სოფლის საქმეს მოშორებია. ძაგნაკორელის ლექსის ფორმა ყოფილა თექვსმეტ მარცვლოვანი და მიტომ მრავალნი სველი მელექსეები თავიანთგან დაწერილს თექვსმეტ მარცვლოვან ლექსს ძაგნაკორულს უწოდებენ. სჩანს მას ძაგნაკორელს შემოუღია ჰირველად თექვსმეტ მარცვლოვანი ლექსის წერა, რომლის შემოღებული ლექსის წერის ფორმითაც დაწერა შოთა რუსთაველმა თავის „ვეფხისტყაოსანი“ და

რომლითაც ადიდა ენა ქართული. ამ ძაგნაკორულის ლექსის ზომითვე უწერია ჰ. ბაგრატიონის თავის ლექსები, რომლებიც 1852 წ. „ცისკარშია“ დაბეჭდილი. სჩანს ბაგრატიონის ძაგნაკორულის ლექსები უნდა ეკითხოს. რადგანაც ესეც მოიხსენებს მას.

მგრიხელი სცხოვრებდა მეთორმეტე საუკუნის დასაწყის და არა მეთორმეტე საუკუნის, როგორც წინეთ მოიხსენებთ „შოთა რუსთაველი“. ეგრისელი გამაჩენილი ჰირი ყოფილა. ამას სცოდნია კარგად ფანტურის დაკვრა და მასთანვე გამაჩენილი მელექსე ყოფილა. ეს მოსწრება დავათ აღმაშენებელს, ეგრისელის ცხოვრების წელნი 1131 წლამდის მიაღწევს. ეგრისელს უქია ბეგრატ მეოთხე ლექსად, ზეპირ უთქვამს მას ბაგრატიის ქება და შიტომ საქება საკვირველათ ყოფილა იგი ეველასთვის. ჰირველად ამ ეგრისელს შემოუღია რვა მარცვლოვანი ლექსის წერა. უმჯველია, რომ იმისგან ნათქვამი ლექსები მთელს საქართველოში იქმნებოდა მოტყენილი და მის მრავალი ლექსები ხალხში დარჩენით სკენამდისაც მიაღწევდნენ. ეგრისელის ლექსების ფორმას მრავალი ძველი ქართველი მელექსეებიც მოიხსენებენ თავიანთ ლექსებში და სწერენ, რომ „ეგრისეულია.“

ეგრისელის ვინაობაზე ჩვენს ძველს მწერლობაში გარდა მის ცხოვრების დროის რიცხვთა სხვა არაფერი სჩანს.

(ივანე შავთელი *) სცხოვრებდა მეთორმეტე საუკუნეში, თამარ მეფის დროს. იგი იშვა სამცხე-საათაბაგოს სოფელს შავთას. მეთექვსმეტე საუკუნის საშუაღს, როდესაც საქართველოს შინაგან მოქალაქობრივ და პოლიტიკური ძალა დაეცა და მამნიდეღის მამუღის ზოგიერთა მამათა ამბოხების მეოხებით გარეშე აგარინათა ტომნიც აღავღავდნენ და ასტყდნენ, მას ჟამსა: აღბორკებუღის და განმეინებუღის ოსმალთა მიერ აზხრებუღ-იქმნა და ივარ-ყო-

*) ივანე შავთელის შესახებ, მე ეს წერილი 1883 წ. ცალკე წიგნით გამოვეცი, რომელი გამოცემაც იმავე წლის „დროების“ ერთ ფელეტონში გარჩია ბ. ნანიაშვილმა. ეს სტატია (გარდა ივანე შავთელის სახელ-წოდებისა) თავის შინაგან მოსაზრებებით მე საყურადღებოთ დავინახე და მის შემდეგ ამ აღწერაში ბევრი რამ გავაკეძე და ისე შემოვიტანე აქ, ასე რომ დღეის შემდეგ ეს აღწერა უნდა იქმნეს მიღებული ჩემს ნაწერებში და არა ის, რომელიც 1883 წ. გამოვეცი ცალკე წიგნით.

ფილი დასავლეთ საქართველო და სამცხე საათაბაგო, რომლისა თუქ-
შინაც მდებარეობდა იოვანე შავთელის ბინათ-სადგური სოფ. შავთაო,
აღნიშვნენ, რომ „ამ მხარეში მთავარე ნათლავანის სიმკრეველით
მცხინვარება და გამოერთადო“ როგორათაც კრძალულების სწავ-
ლას განათლებულთ პირთ-რიცხვით, აგრეთვე სასწავლებლებით და
გონება უზადო და ცა ხატ ქმნილ დიდთა მწერალთა რიცხვითა“
ეს რასაკრეულია საბერძნეთის სახლავის გამო.

იოვანე შავთელი აღზრდილ იქმნა თავის სამშობლოში, სოფელს
შავთას. ჯერეთ ისევ პატარა ყოფილა, რომ მის მშობლებს იგი
მიუბარებიათ შიო მღვიმის მონასტრის სასწავლებელში, რომლის
სასწავლებელიც მდიდარი ყოფილა ვიზანტიის მწერალთა ისტორიუ-
ლის წიგნებითა, კლასიკურის და უძველესთ მსოფლიო მწერლების
ნაწერებითა, სამოსწავლო სიმდიდრითა და ქართველთა მეფეთა პა-
ტივის-ცემისაგანო. დიდის აღმომზეობით და უაღრესობით განი-
სმოდან მისი ქება და დიდება მთელს საქართველოშიო. ამის შე-
სახებე ქუხილის მსგავსის საუბრით განგვიმარტვენ საქართველოს
ისტორიის მწერალნი. საქართველოში სწავლა მიღების და განვი-
თარების შემდეგ შავთელი გამოსულა შიო-მღვიმის მონასტრიდანა
და განუძრახეს ათინად გამგზავრება.

რამდენიმე ხნის განსრობლის შემდეგ იოვანე შავთელს ჯღირსებია
ათინაში გამგზავრება და ივერიის მონასტრის აკადემიასში შესვლა,
სადაც მრჩობლად წასვლია სწავლა განათლების საქმე. ეს ხსენებული
მონასტერი მეთე საუგუნის დამლეკს იქმნა სამიწკველ-ჩაყრილი და
დაარსებული, განჭბრწინებული და აღორძინებული ქართველთა განვი-
თარებულ პირთა-მიერ და ქართველთა მეფეთა პატივის ცემისაგან.
ამავე მონასტრის მასლობელიც დაარსებულ-იქმნა ქართული წიგნების
„წიგნთ-საცავი“, მოპოვებული ყოველ-ნაირი ძველი და ახალი ქარ-
თული წიგნები, შეკრებილი სხვა-და სხვა-ტომთ ენებზე შედგენილი
სამეცნიერო თხუზულებანი, მიწვეულ-იქმნენ სხვა-და-სხვა საგნების
დიდნი და დასელავებულნი ფილოსოფოს-მასწავლებლნი, რომ-
ელნიც განთქმულ და განვითარებულ-იყვნენ პლატონიურის, არის-
ტოტიკელის, დიონოსიურის და სხვებისაგან შემოღებულს მკვერ მე-

ტეკელურს ფილოსოფიასში, რაის ძალით ყოველს საგანზე მარტივი და ძალიად ასწავლიდნენ ქართველთ შვილებსა.

ათინასში მყოფნი ქართველნი დიდად შეცადნიებოდნენო, რომ ქართველთა ერის შვილებს თავიანთი უბიწო და ბნელი გონება ელინთა მეცნიერების საშუალებით გაესხნათ და ამ გვარის საშუალებით და სწავლა მეცნიერების მიდრეკილებით საქართველოსში აღორძინებულყოფილი დიდი და კლასიკური სწავლა განათლებათ, იოვანე შავთელმა მიიღო შესაფერი განათლება, განვითარების შემდეგ ის გამოვიდა სასწავლებლიდან და შემდეგ ამის წარემართა ეგვიპტეს, ფინიკიას, ვითარ განმარტვენ. ამ გვარს უძველესთ მსარეებში, რომელნიც აყვავებულ-ყოფილან თავიანთის შინაგან სწავლა განათლებით, და გონებითის წარმატებით, ამას თვით ასლის დროის ბესტორიენიც განგვიმარტვენ, ამ გვარს ადგილებში მოგზაურობის გამო, ივანე შავთელი უფრო განვითარებულა სამჭკვრ-მეტყველო ფილოსოფიასში და შემდეგ იგი დაბრუნებულა საქართველოსში. აღნიშვნენ, რომ ამისავე დროს დაბრუნდნენ მრავალი სასწავლო ქართველი უმაწვილინი, რომელთა გონებაც ელინურის სწავლით იყო განსწავლულიო მათ შორის, თუ ცოტა მის-სნის შემდეგ დაბრუნდა ჩუენი მსათბ ვარსკვლავი და მელექსიკობის დიდი კერა შოთა რუისთაველიო, რომლის სახელსაც სანუკვად განმარტვენ, რომ ელინთა სწავლა განათლების მეორებით განათლდა შოთა რუსთაველი და მით შთამოიღვრა საქართველოსში სწავლა განათლების წყარო ნათელიო. რომლის ძალით განათლდა არე და მას შიგან მყოფი გონება ბნელი ერიო.

უცხო ტომთ გავლენის ქვეშ გაწვრთნილი და გაზდილი შავთელი დიდის პატივისცემით მიიღეს ქართველთ ნასწავლ-უმაწვილ-კანცხა, რომელთაც სამეფო გამგეობაში და მოქმედებაშიაც დიდი მონაწილეობა ქქონდათ მიღებული, შავთელი, როგორც ერის კაცი, საეკლესიო და საბერ-მონაზნო სწავლის ძალითაც აღესილი, გონება განცნობილი და განსპეტაკებული, დიდის გულ მსურველებით იყო სავსე, იმას დიდად ჰსურდა, რომ საქართველოშიაც აღნთე-

*) ბაგრატი მეოთხე, დ. ბაქრაძისა, გამოც. 1878 წ.

ბულიერ „ის კანსიკური სწავლა განათლების მანათობელი ლამპარი, რომლითაც უძველესის დროიდანვე დაწყეს ძროლა და ყვირილი რომმა და ათინამა“ გადმოგვცემენ.

იმ დროში ყოველი განათლებული კაცი იმას სცდილობდა, რომ იმას გაეკეთებინა რამე და მით თავის სამშობლო ქვეყნის ერის წინაშე რამე საჩუკლობა მოეტანა, მაშინდელი ქართველი ემაწვილკაცობა სწორეთ ისე იყო მომზადებული და განათლებული. როგორათაც რომის და ათანელთ ფილისოფიის გავლენის ქვეშ გაზდილი შვილები, რომელნიც თავიანთის ღრმა გამოკვლევების და შორს გამოკვლევების წყალობით იქებოდნენ და იდიდებოდნენო. იოვანე შავთელი როგორც ერთი ამ ზემო სსკნებულ-მწერალთა გავლენის ქვეშ გაზდილი და სამეფო სამსახურის მედიდურებით სავსემ მწერლობასაც მოჰკიდა ხელი და დაიწყო წერაო. (რამდენიმე სნის შემდეგ ეს აღიკვეცა ბერათ და შევიდა გაენითის მონასტერში.

ასევე წავიდა ჩვენი უკვდავი და მნათობ კარსკვლავი შოთა რუსთაველის საქმე, ამ ხელოვნების ლამპარსა და მეღვწესობის კერას უფრო ცუდი ჰხვედრი ჰხვდა. „კეთის ტუაონის“ დაწერის გამო აუტყდნენ მასა და თავის სამშობლო საქართველოდამც განდევნეს, ამის დასჯა მაშინდელს სამღვდლო პირთ ჭიშობასა, ძროლასა და ამბოხებსა მიეწერება, რასაკვირველია სამეფო პირთ თანხმობით; რუსთაველი აღსრულდა იერუსალიმს ჯვარის მონასტერში, უსიამოვნებაში და სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი, რომელიც იქვე იქმნა დასაფლავებული.

როგორც ზემორე მოვიხსენეთ, ივანე შავთელი შევიდა გაენათის მონასტერში ბერათ. ამ ივანეს დიდათ უმეცადინია გაენათის მონასტრის გამოკვებისათვის და იქ ქართული მწიგნობრობის აწიგნთ საცავისა აღორძინებისათვის. შავთელის მეოხებით გაენათის მონასტერში ქართული სასულიერო მწერლობის საქმე დიდს წარმატებაში შესულა და თვით ამჟ იოვანეს სამუალებით დასრუბულა. (რამდენიმე სნის შემდეგ მონასტერში მთელი გუნდი ქართული წიგნების გადაწვლას, რომელთაც საკმარისი ოსტატობა აღმოუჩენიათ თვითანთ წერის ხელოვნებით და რომელთაც იოვანე შავთელის მეო-

К. П. ...

სებით ერთობ დიდი შრომაც დაუდევიათ ქართული წიგნების გადაწერა და გამკრავლებაში. იოვანე შავთელს მონასტერში უოფნის დროს უფრო გულს მოადგინებით მიუყვას ხელი მწიგნობრობისათვის და ამას აქ უფრო უღვაწის საერო და სასულიერო წიგნების შედგენისთვის. თ. სულ. ბარათაშვილი სწერს, რომ იოვანე შავთელს ჰქონდა ერთი თხზულება, რომელ თხზულებასაც „აბდულ მესიანის“ რქმევიაო. მაგრამ ამ თხზულებამ ჩვენამდის ვერ მოაღწიაო. ამას ეს დასკვნა იქიდან გამოჰყავს, რადგანაც რუსთაველი „იკევისის ტყაოსანში“ აბდულ მესიას ისეთ ადგილას მოისსენებს, სადაც მოსხენებულია სარგის თმოგველის და მოსე ხონელის თხზულებათა სახელები, მაგრამ ბარათაშვილისგან ეს ისეთივე შეცდომა არის, როგორც მან შოთა რუსთაველი კასელათ აღიარა.

ივანე შავთელს ერის კაცობაში აბდულ მესია რქმევია! (ჩვენ არ აუწყით. თუ რაისა 'გამო უწოდეს მას სასელად აბდულ მესია! როგორც ვიცით, ეს სასელი ქართული არ არის, არამედ სსვა ტომთა, ან ქართველთა კერძო-თაყვანის ცემის დრონდელი. ბერობასში-კი იოვანე უწოდებიათ. ამის შესახებ ჭკემოთ წაიკითხავთ ერთ ძველს წერილს, სადაც მოხსენებულია ეველას ამეების შესახებ.)

გადავალ ახლა შავთელის პოემაზე და მის ბიბლიოგრაფიულ შენიშვნებსზე.

შავთელის პოემა ვითომც ოც-მარცვლოვანის ლექსის სტრიქონით არის ნაწერიო. ამის შესახებ ერთნაირად და ერთ-ხმად ამტკიცებენ საქართველოს ძველნი და ახალი მეისტორიენი. ჩვენ ამ ძველთა და ახალთ თქმულებათ დაკერწმუნეთ და ჩასრუსადის პოემა სწორეთ ისე დაგებულდეთ, როგორც, ვითომც უნდა ეოფილიეოს. მაგრამ ცოტა არ იყოს რაღაცა უსერიოდ გამოვიდა და ლექსის ძაფიც ცუდია, წასაკითხვათაც ცუდათ იკითხება, ამიტომ ჩვენ ვარჩიედ, რომ შავთელის პოემის ტაქსის თითო სტრიქონი ორათ ან სამათ გავკეუო და ისე დაგვებუჭდა; ორათაც გავყავით, სამათაც, ისევე სამათ ვამჯობინეთ, სწორეთ ამ ზომითვე უწერიათ მეთორთმეტე საუგუნის პოეტთ (კერისელსა და ძანგაორელსაცაო.)

ამ ოც-მარცვლოვანი ლექსის ზომას ძველად „ჩასრუსაულს“

უწოდნენ. ასევე განმარტებენ ქართველთა უძველეს დროის სსკა-და-სსკა მოთხრობის მწერალნი, მელექსენი და სხვანი თავიანთ რომან მოთხრობებში მოყვანილს ლექსებთა და ქებათა სასულ-წოდებათა გამო. ასევე განმარტებენ შავთელის ლექსის ზომის შესახებ, რომ ამის ლექსიც სწორეთ ისე უნდა იყოს ნაწერიო, მაგრამ აქ-გი გზა აუქციედ ძველთა მწერალთა თქმულებასა და მოყვასრეთ ისე, როგორც უფრო უძველესად დავინახედ, სტრიქონი სამად გავყავით. ძველი მწერლობის ზოგი ერთ მოყვარე პირთ რომ ნახეს ეს, მაშინ ამაზე იგინიც დაგვეწმუშენ და აღვიარეს, რომ შეიძლება, მართლაცა სწორედ ასე ეწერათო. მხოლოდ შემდეგ. ჭაღალდის სიძვირის-გამო გადამწერთაგან ასე განმულის სტრიქონით დაეწოდ წერა და ბოლოს ისეთ წარმატებასშიაც შესულ-იყოს, რომ ამას თავისი ზომის სახელწოდებაც მიეღო, ასე უოფილიყოს, თუ ისე, ამაზე ჩვენ არას ვიტყვი, მხოლოდ ლექსი-ვი მშუენივრად და კოსტად გამოვიდა და ვინც რამ უნდა სთქვას. უკვდავი შოთა რუსთაველი თავის „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლოსში ესრედ მოიხსენებს ამ იოვანე შავთელის პოემას: „აბდულ მესია შავთელსა, ლექსი მას უქმეს რომელსა“. ამ შენიშენიად ცხადათ მტკიცდება, რომ შავთელს „ვეფხისტყაოსანზე“ წინეთ უნდა დაეწეროს. ჩასრუხამის ლექსზე შავთელის უშირველესობა იქიდამა სჩანს, რომ ჩასრუხამის ლექსის ბოლოსში მოხსენებულთა რამდენიმე სასულ-წოდებანი, რომელ სასულნიც „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა სახელებს ეთანსმებანი, მაგალითად:— „ასე თინათინ, ნუ ის თინათინ, არაბეთს იყო სულადინი“. აქედამ აშკარათა სჩანს, რომ ჩასრუხამის ლექსი „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ უნდა იყოს ნაწერი, შავთელისა-ვი რომ ჩასრუხამეზე წინეთ უნდა იყოს, ეს რუსთაველის მოხსენებამაც სჩანს, რომელიც ზემორე მოვისხენედ. აქ ამაზე ეჭვი არა გვაქვს ჩვენა. ამ საგნის შესახებ ჩასრუხამის აღწერაში ჩვენ უკვე გამოვსთქვით, მხოლოდ იქ ცოტა ბრუნდეთ მოგვივიდა, რომელშიაც შავთელის ლექსის დრო 1182 წ. აღნიშნულთა. აქ-ვი ასე შეიძლება ვსთქვათ, შავთელის უნდა 1188 წ. იყოს დაწერილი, რუსთაველის 1191 წლემ. და ჩასრუხამე-ვი 1197 წ. ამაზე მანც გარდაწვევით არას ვიტყვი. რადგანაც ეს საგანი ერთის

მხრით მხელი მისასხვედრია. აქ მხოლოდ ის გვაკვირვებს, რომ შოთა რუსთაველი შავთელს აბდულ მესიად ისენიებს, აქედამ ან ის უნდა სხანდეს, რომ „ვეფხისტის ტყაოსანი“ ისეთ დროს უნდა იყოს ნაწერი, როცა ვერ შავთელი ბერათ არ იყო შემდგარი, ან არა და რუსთაველმა თავის ლექსში ან განკებე მოისხენა ასე, ან არა და ლექსის მარცვლის გამო ასე დასწერა.

შავთელის ჰოუმასში ბევრი ისეთი სტრიქონებია, სადაც მოხსენებულია ზოგი ერთა გმირთა ამჟახნი, ქართველთა სახელები და წიგნებთა სათაურები. ეკვლა ამ წიგნებთა და გმირთა სახელები და ცნობები ჩვენ აქ უნდა მოგვეყვანა, მაგრამ უადგილობის გამო ეს იქით გადავსდეთ.

იოვანე შავთელს ანტონ კათოლიკოზი ესრედ მოისხენებს თავის „წყობილ სიტყვათასში“ *) ესე ზიიტკიკოსი გაცი, მალაღ-გამოდტქმელ, მომღერებთა ბრწეინჯალე, სიბრძნის მოყვარე, მართალ მესილოგიზმე, ღვთის მეტყველი, შექმნილ ყოველსა შინა, იოვანე ბრძენ შავთელსედ წოდებული, შოთამ სთქვა მისთვის, უქესო ღექსი შავთელს და თამარ დადის ისტორიათა შინა, შიერთ გამოძტქმელ და წმიდად მოითხრობის, განწმინდა ამან, სარკე უბიწოებით და მიჰსტა ღმერთს, რომლისა წინაშე ჰსდგას“. იოსელიანისაგან დაბეჭდილს გამოცემასზე მიუბეჭდილია ერთი ძველი ცნობა, რომელიც მოძიავს აქ შეუცვლელად აი:

მეწლას დედანსში ზედ წარწერა წიგნისა ამის ესრედ ეწერა:“ თამარ მეფისა, გიორგი მეფის ასულისა, დავითან ბაგრატიონისა და მეუღლისა მისისა ბაგრატიონისაჲ დავით მეფისა სრულიად მშერობელისა სამთა სამეფოთა: ქართლისა, კახეთისა, იმერეთისა და სუთთა სამთავროთა, საათაბაგოს, ოდიშისა გურჯისტისა, აფხაზეთისა, სვანეთისა და სხვათა და სხვათა და სხვათა მშერობელისა შესხმა, აბდულ მესია შავთელისაგან (ესე იგი მონა ქრისტესი) თქმული, რომელი იყო ადგილიდან საათაბაგოსათა, ამან მოართვა გელათიდაჲ, მეფეს თამარსა, რომელი იყო მდივანი მეფე თამარისა და შემდგომ იქმნა მონაზონ და უწოდეს სახელად იოვანე, რომელმან მოაგო ცხოვრება თვისი გელათის მონასტერსა შინა ეკკლესიასა“.

ეს ცნობა დაუკარგველობისათვის მოვიყვანედ აქა. მხოლოდ ჩვენ არ ვიცით, თუ ეს ვის მიერ უნდა იყოს მიწერილი? თვითონ შავთელისა, თუ სხვისაგან იქმნა მიწერილი, ეკვი არა გვაქვს იმის შესახება, რომ ეს ცნობები ძველის ცნობებიდამ არ იყოს ამოგლეჯილნი, რომელთაც ჩვენამდის ვერ მოახწიეს, ამომწერს ეს ცნობები თავისებურად უნდა გადაიკეთებინოს. ამას თვით ამ შენიშენის ფორმაც ამტკიცებს, რომ სსვათა, სსვათა და სსვათაო. ეს ჩვენს ძველს მწერლობაში სრულიად არ იყო შემოღებული, ეს მეთვრამეტე საუკუნეში შემოვიდა, როცა საქართველო რუსეთის დაუხსლოვდა შესაერთებულთა, აქედამ ცხადათ სსანს, რომ როგორც შავთელის წიგნზე მიწერილი ცნობები, აგრეთვე ჩასრუხსძევეც ახალს დროსში უნდა იყოს ზედ მიწერილი. მხოლოდ ძველი ცნობებიდამ-კი გადაიკეთებული.

(შავთელის ზოგმა განიყოფება სულ ორას თექვსმეტ ტაყმათა, ტაყში შეიცავს ექვს სტრიქონს.) ამ ლექსის ზომას ძველათ “მაგნაკორულს“ უწოდებენ. მაგრამ „მაგნაკორული“ სამ-სტრიქონიანი და და არა ექვსიანი, რომლის ორი სტრიქონი ერთ მარცვლოვანი უნდა იყოს და ერთის რითმისა, მესამე სტრიქონი-კი მარცვლებით ორს ზემო ხსენებულს სტრიქონებს უნდა უდრიდეს და ურითმო უნდა იყოს, ასე, რომ მესამეს რითმა ზემოთ ორს სტრიქონის რითმას არ უნდა წაჭკავდესო.

ამასვე ეკუთვნის ქართული წელთა აღრიცხვის სპასეჟო ცხრილის აღწერა, როგორც აღმოსხნდა, აღწერა ესე აღბეჭდით და ჩაურთავთ ქართული „დაზადების“ ბოლოსში, რომელიც 1745 წ. გამოცემს რუსეთის ქ. მოსკოვს, გამოცემა ეკუთვნის ვასტანგ შექვესის შვილებს: ვასუშტისადა ბაქარს, მხოლოდ მმართველობითა და დაზვისა და ზღაკის მჭრელობით იოსებ სამეხლისათა. გამოცემა ესე აღბეჭდილია აღეჭისანდრიის ქალაღდზე და აწც ძვირად სამოკარი.

ამ საუკუნის ნახევარს, აღწერა ესე ქართულის ენიდამ გადასთარგმნა ფრანცუზულად, საქართველოს ისტორიის მწერალმა მარტი ბროსემ, რომელმაც შეაგროვა ქართული ეველა წელთა აღრიცხვანი, გადასთარგმნა ფრანცუზულათ და 1852 წ. პეტერბურგის აკადემიის ხელმძღვანელობით გამოსცა ფრანცუზულს ენაზე. იქვე ყაურთა ქართული ეველა ხელთ-ნაწერებიცა, წიგნი იგი შესანიშნავია

თავის მნიშვნელობით, განსაკუთრებით არიფემეტიკულის და მათემატიკურის . ტერმინებითა *).

აი თვით ზედ მიწერილ მოძიავს აქვე.

აიეს ასრული კვინკლოსისა სამიებელი და მასწავლებელი, იამბიკოდ თქმული წმიდისა და ნეტარისა მამის ჩვენისა იოვანე შავთელისაგან, პირველად ამისთვის დავწერე, რომელ ზემოთაც საუწიებელსა შინა შეკნა. ამასა კვინკლოსსათანა ქორონიკოსცა დაუწერე დიდსა, წინა მდებართა წელთსა, უკეთუ კვი, თავად ვინმე დასწერდეს ვინაიდგან ერთი მეორისა მოწამე არს, ზემორე ქორონიკოსსა მივანდე და თანა აღარ დაუწერნე; და ესე რიცხვნი შავთელისა იამბიკოთა ქვემოთ მოსაკიდებულ არს და პირველსა მის ტოლე წაიკითხვიდე და მეორესა მას მწერალმან მუნ სხუამ რამე მითხვიდა და ესე აღარ დაიწერებოდა“.

არ უწყით, თუ ვის მიერ უნდა იყოს შენიშვნა ესე მიწერილი. იქმნება თვით იოვანე შავთელის ხელით, მაგრამ იქმნების სხვისაგანაც, აქ სხვა სჩანს.

ბროსესაგან გამოტეხულს წიგნის 33 კაპადონზე მოყვანილია შემდეგი:— „და მის ჟერისათვის სანთელი სულეირისა ფილოსოფოსისა წმინდაკეა შავთელი, შემწეობითა იამბიკოთა კეთილად და ღვთივ შენივრად წარმოიხეოს“. თუმცა დაწვრილებით არვიცი, რომ ეს კვინკლოსი ჩვენგან აღნიშნულს შავთელს ეკუთვნის, მაგრამ სინამდვილეზე, რომ ეს სწორედ იოვანე შავთელი თამარ მეფის დროის შავთელი უნდა იყოს, ამასე ეჭვი არა გვაქვს, რადგანაც ცხრილი იმ დროს შეეხება და იმ ჭარბულთა წელთ აღრიცხვის მოქცევასა. მხოლოდ ჩვენ არ ვიცი, თუ როდის აწსწერა ეს კვინკლოსი და ან სდა. ბროსე და ბაქრაძე ასე სწერენ.

ივანე შავთელის შესახებ ჟანაშვილს მოჰყავს შემდეგი: „თამარის მამა გიორგიმ გამოაჭრეინა ეკკლესიისა და მონაზონთა სენაკები, ამბობენ, რომ ამის გამოკვეთაზე სელმწიფის მოლაღატენი და სხვა ტუსადები მუშაობდნენო. ამავე დროს უფლის ცისესში ვიდაც შავთელი კლდესა ჭკვეთდა, საეკკლესიო. საქმეს რომ მოაჩხო-

*) დ. ბაქრაძის ნაწერები.

შილა, ამის კედელზე გამოუჭრია შემდეგი წარწერა: „მე შავთელმა ერთი წერაჲჲე შვიდ დღეს ვინძარე ამის კეთებასში და ერთხელ ან გამოიღესიაო“. შემდეგ სსოლიოს უმატებს: „სანტერესოა ვინცოდეთ, ვინ შავთელია ეს კაცი! იქნება ეს შავთელი ბერად შემდგარი ბოეტი არის? ქორთიკონად ამ ნაწერს აქვს 110 წ.“ *).

აქ გარდაწვევით და დამტკიცებით არას ვიტყვი, რომ ეს შავთელი ჩვენგან მოხსენებული შავთელი იყოს. ეს მით უფრო, რადგანაც ჩვენგან მოხსენებული შავთელი ჯავახეთისკენ უნდა ყოფილიყოს გაგზავნილი, იქნება კარძიასში და ეს ჯანაშვილს შავთელი-კი უფლის ციხესში ყოფილა შემწვედელი. ამის გასარკვევათა და დასამტკიცებლად ჩვენ ცნობები არა გვაქვს, რომ გარდაწვევით ხელი დავსდოთ, მაგრამ იმის შესახებ-კი ეტყვი არ უნდა გვჭონდეს, რომ ჯანაშვილისგან მოხსენებული შავთელი ჩვენგან მოხსენებული არ იყოს, ამის დასამტკიცებლად ჩვენ მხოლოდ ერთ ნაირი ჯიხრი და შემთხვევა გვახდენებს, რომ ვიფიქროთ, ეს შავთელი სწორეთ ის უნდა იყოსო.

ქართლის ცხოვრებაში ამ იოვანე შავთელს დიდი ადგილი უკავია და ეს თამარ მეფის წინაშე დიდათ დამსახურებულ და წმიდა კაცათ არის მიღებული.

(დავით სანათაბაგოელი სცხოვრებდა მეთორმეტე საუკუნეში, ამის ცხოვრების წელნი 1150 წლებამდის მისწვდება. დავითი აღზრდილა სამცხე სანათაბაგოში. აღზრდის შემდეგ იგი მიუწიათ ხახულის მონასტერში. ხახულის მონასტერში ეს განვითარებულა და შემდგომ მის იეროსალიმს და ათონს წასულა, აქედამ რამდენიმე წლის შემდეგ დაბრუნებულა და საქართველოში მოსულა, საქართველოში ყოფნის დროს მას დიდი გმირობა გამოუჩენია სსვა და სსვა ომებში და ამიტომ იგი საქართველოს მეფე დავით აღმაშენებელს თავისთან მიუხშია და თავის კარზე ჰყოლია სამეფო გამკეთ. დავითი აქ დარჩენილა კარგა ხანსა, რამდენიმეჯერ სპარსეთშიაც გაუგზავნიათ ეს სამეფოს სსვა და სსვა საქმეების გამო.

*) ივერია, 1882 წლისა.

როგორც მოგვითხრობენ, ამ დავით საათაბაგოელს სპარსულის ენიდამ ქართულათ უთარგმნია, წიგნი „ვეისრამიანი“ ამ რომანს შოთა რუსთაველიც მოიხსენებს „ვეფხისტყაოსნის“ რამდენიმე ადგილას და ეს ამით ცხადათ ამტკიცებს, რომ „ვეისრამიანი“ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანზე“ წინეთ უნდა იყოს დაწერილი. რუსთაველის მოხსენებას ისეთი გილო აქვსთ მიტყეული, რაის მეოხებით კაცი უეჭვოთ რწმუნდება მასზე, რომ „ვეისრამიანი“ ბევრათ ადრე უნდა იყოს დაწერილი „ვეფხისტყაოსანზე“. შოთა რუსთაველი „ვეისრამიანს“ ისეთ ადგილებში მოიხსენებს და „ვეისრამიანის“ სტრიქონებს ისეთ ნაირათ უკავშირებს თავის „ვეფხისტყაოსნის“ სტრიქონებს, რომ აქ მკითხველი უეჭვოდ რწმუნდება მასზე, რომ შოთა რუსთაველს „ვეისრამიანის“ კითხვა მეტის მეტათ უნდა ჭეუარებოიყოსო.

მეთურამეტე საუკუნის ბოლომდის ყველგან იმას მოიხსენებდნენ, რომ „ვეისრამიანი“ დავით საათაბაგოელმა გადმოხთარგმანო. ამას ცხადათ ამტკიცებენ მეთურამეტე საუკ. შოთა მღვიმის არხიმანდრიტის გამალოელ გამრეკელისგან შედგენილი ქართული ძველი წიგნების ნუსხა.

ამასვე ამტკიცებს „სავანე გმირთას“ ჰატრონი ტრიფილე არხიმანდრიტი, ისაე მოწიგნობარი და სხვანი.

როგორც შემოთაც მოვიხსენეთ „ვეისრამიანი“ ქართულს ენაზე გადმოუთარგმნია დავით საათაბაგოელს, კაცს მოწიგნობარს და სხვა და სხვა ენების მცოდნეს. ამ დავითს ვისრამიანის ზოგი ერთი ადგილები თავისებურათ გაუქართულებია, რადგანაც მასში ბევრს საქართველოს მხრის და ერის წოდებებს კვითხულობთ. („ვეისრამიანი“ ფაღურის ენიდამ სპარსულს ენაზე გადუთარგმნიათ და სპარსულის ენიდამ ქართულათ გადმოუთარგმნია დავით საათაბაგოელს. ეს მოთსრობა ნემენცურათაც არის გათარგმნილი და დაბეჭდილი, რომლის ერთი ეგზემ. თფილისის საზოგადო წიგნთ საცქშიაც ინახება.)

„ვეისრამიანი“ ცალკე წიგნათ გამოვიდა 1884 წ.

(მიხეილ კათალიკოზი საქართველოს სამოქალაქო და საეკლესიო ისტორიულს წერილებში ცნობილი პირია, იგი აღიზარდა სა-

ქართველში. იმოგზაურა იერუსალიმში, ნახა ქრისტეს საფლავი. ქართველთა ჯვარის მონასტერი და იქიდან ათონის ივერიის მონასტერში მივიდა; საიდანაც დაბრუნდა საქართველოში. საქართველოში ყოფნის დროს ამას დიდი კავშირი ჰქონია ბერძნულთა და სომხის ეკლესიის ცხარე მოწინააღმდეგე ყოფილას. ამ კათალიკოზის ცნობრებათა წელნი ქართულის ისტორიულის ცნობების ჩვენებით 1114—1171 წლებამდის მიადწევს. მიხეილ კათალიკოზს სცადნია სომხური ბერძნული და ლათინური ენები. იგი გარდაცვალებულა მცხეთას, სადაც დაუსაფლავებიათ კიდეც. ამ მიხეილ კათალიკოზს დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1, (მამათა კრება) ამაში აღწერილი ყოფილა წმიდათა მამათა ამაზნი, თუ სად რომელ გრებაზე რომელი მამანი დაესწრნენ. ამ წიგნის სელთნაწერმა მეთვრამეტე საუკუნემდეც მოაღწია და ამას მხოლოდ მეთვრამეტე საუკუნისავე დასაწყისის ქართულს კატალოგებში ვხვდავთ. 2, მოთხრობა წმიდათა, რომელსაც ეწოდება „აგვიროგინი“ ეს წიგნი XIII საუკუნის ნახევარს დაიკარგა. კარგა ხნის შემდეგ სხვამ სთარგმნა ეს წიგნი. მეორედ ნათარგმნ სელთნაწერმა ჩვენამდისაც მოაღწია. 3, (სოფრონ პალესტინელის ცხოვრება, ბერძნულიდამ ნათარგმნი 4, მეფის ღიმიტრის ცხოვრება, თუ ეს როგორ შემოხსა ბერათ და როგორ განდგა სოფლის საქმეებიდგანა. მგონი რომ ამ აღწერილად უნდა შეეტანათ ზოგი ერთი ცნობები „ქართლის ცხოვრებაში“.

მაჰა იეზეკელი სცხოვრებდა 1105—1149 წლებში. ამის სახელი და გინაობა ქართულს ისტორიულს წყაროებში არა სხანს, იმას-კი მოკვითხრობენ, რომ ათონის მონასტერში აღიზარდა. მტირე ხნის შემდეგ იერუსალიმშიაც ყოფილა, შემდეგ საქართველოში დაბრუნებულა. ამ იეზეკელ ქართველს ანტონ კათალიკოზისც მოიხსენებს „წყობილ სიტყვაობაში“ და იამბოკს მიუძღვნის. მამა იეზეკელს დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1, ლექსნი, წმიდათა მამათა შესახებ, აკროსტიხურათ. 2, „დაუფლომელი“ ეს ათონის მონასტრის „წიგნთ-საცვთა“ დაცული 3, გაგება, თუ მოკება სულისა, ბერძნულიდამ ნათარგმნი. მამა იეზეკელს საბა სინგელის ახლო მეგობარ ზირათ ჰხადიან. სხვა ცნობები ჩვენ არა ვიცით რა.

ივანე კათალიკოზი დიდ გავლენიან პირათ სჩანს „ქართლის ცხოვრებაში“ და სსვა ისტორიულს წიგნებში. ეს კათალიკოზი თანამედროვე პირია თამარ დედოფლისა. იოვანე კათალიკოზს სცოდნია ბერძნული, ლათინური და სომხური ენები. დიდი მომხრე ყოფილა ბერძენთა ეკკლესიისა და მოწინააღმდეგე სომეხთა და ამ კვანს კითხვებში უოველთვის მამოთავარი და საშინელი დამცველი ბერძენთა და დამამცირებელი სომეხთა. ამ მღვდელ მთავრის მოქმედებაში დიდი შიგთქები ჩამოაგდო სომხებსა და ქართველებში, რომელ შიგთქებსაც ერთბაშად ცუდი შედეგი მოჰყვა, როგორც სომხეთისთვის ისევე ქართველთათვისაცა. ამ მღვდელ მთავარმა წირვის დროს არ მისცა სეფისეკერი ზაქარია მხარგმელს, რაისა გამო მოკლედ არის აღწერილი „ქართლის ცხოვრებაში“. ესევე კათალიკოზი საშინელი მოწინააღმდეგე ყოფილა შოთა რუსთიველის, რადგანც შოთა რუსთაველმა დასწერა „ვეფხისტყაოსანი“. იოვანეს დიდი შრომა დაუდვია ჩხეთის ეკკლესიის გამშვენებაზე და მასვე დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1, დოღმატიკა, ივანე დამსკელისა, თარგმანი ბერძნულიდან. 2, ივანე ღვთის მეტყველის თარგმანი, ბერძნულიდან ნათარგმნი. ამ წიგნმა ჩვენამდისაც მოაღწია. 3, „წინამძღვარი“ მისივე იოანე ოქროპირისა. ამ თარგმანმა ჩვენამდის ვერ მოაღწია, 4, სახის მეტყველება, ვასილი დიდისა, თარგმნილი. სსვა ნაწერები იოანე კათალიკოზისა არა სჩანს არა.

¹ ნიკოლოზ კათალიკოზი სცხოვრებდა 1121—1168 წლებში ამ ნიკოლოზ კათალიკოზს ანტონ კათალიკოზს სიბრძნის ტრფივალს უწოდებს. ნიკოლოზ კათალიკოზი მცირე ხანს თამარ მეფესაც მოსწრება, მაგრამ ღრმა მოსუცებაში-კი ყოფილა იმ დროს. ნიკოლოზი მცნეთაში აღსრულებულა. მას ქართულ მწერლობაშიაც ქრწინა მონაწილეობა მიღებული და ჩვენამდის შემდეგ მის წიგნებმა მოაღწიეს: 1, გრიგორის ღვთის მეტყველება, თარგმნილი ბერძნულიდან. 2, მაქსიმე აღმსარებელის წიგნი, საწმუნოების აღსარების და მართლ აღსარების დამტკიცებისათვის 3, „თეოლოლია“ მაქსიმე აღმსარებლისა 4, წიგნი „ხუთასეული“ სპასეჟო უნდა იყოს ეს „ხუთასეული“. 5, ვასილის დიდის ძმისავან განმარტე-

ბითი, მოთხრობა კაცის შექმნაზე. 6, ქება ქებათა განმარტებით, ჭრიგორ ნოსელისა. თარგმნილი და 7, „სვინაქსარი“ ეს დაბეჭდილია ბ. საბინინის „საქართველოს სამოთხეში“.

თეოდორე ქართველი სცხოვრებდა 1101—1181 წლებში. ეს აღიზარდა იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში. ეს თეოდორე დიდხანს დარჩენილა საბერძნეთში. ამას მეტის მეტი კარგათ სცოდნია ბერძნული და სხვა ენები. საბერძნეთის მიტროპოლიტს ამისთვის ეპისკოპოზობა მიუციათ და ქალაქ ნიკოდიმიის კათედრასზე აღუყვანიათ ეპისკოპოზათ. თეოდორეს ქართულ მწერლობისთვისაც უმუშავნია და ამას დაუტოვებია შემდეგი წიგნები: 1, სახარება მარკოზისა და ლუკასი, ახლად ნათარგმნი. 2, სამოციქულო 3, სტოდიეს მონისტრის მარხეა. 4, წიგნი „ფუტკარი“ და 5, „მარგალიტიდამ“ გამოკრებილნი ადგილნი. ეს წიგნი ჟერ-ჟერობით არა სჩანს.

ივანე ტარჭისძე 1089—1145 წლებში სცხოვრებდა. ეს იყო თემით სამცხე საათაბაგოელი. იოვანე აღიზარდა ათონის ივერიის მონასტრის სასწავლებელში. რამდენიმე ხნის შემდეგ იოვანე დაბრუნებულა საქართველოში და მეფე დავით აღმაშენებლის ბრძანებით სასწავლებელიც დაუარსებია სამცხე საათაბაგოს მხარეში. იოვანე ტარჭის-ძემ დასტოვა შემდეგი წიგნები: 1, დიალეტიკა, თარგმნილი. 2, პორფირის შეყვანილება, თარგმნილი. 3, კატელორია დამსკელისა. 4, თორმეტთა ქვათათვის, ეპიფანიე კიპრიელის, თარგმნილი ელინურიდამ. 5, ლექსნი, პატრიკათ ქართველთა წმიდათა. ამ იოვანე ტარჭის-ძეს ანტონ კათოლიკოზიც მოისვენებს „წეობილ სიტყვაობაში“.

იოვანეს გარდაცვალებას 1145 წელს მიეწერება, საქართველოში. სხვა ცნობები ამის მწერლობის შესახებ ჩვენ არაფერი გვაქვს, იოსელიანი ამის გარდაცვალებას შეცდომით 1130 წ. აწერს.

საბა სინჯელი ქართულს საეკვლესიო წიგნებში ცნობილი პირია, ამის სასული „ქართლის ცხოვრებაშიაც“ არის მოხსენებული საბა სინჯელი თემით ჯავახეთიდან ყოფილა, აღზრდილა საქართველოში, აღზრდის შემდეგ ათონის მთაზე წასულა და ივერიის მო-

ნასტერში დაწინილა კარგა ხანსა, იქ განვითარებულა სამსთო მწერლობაში და შემდეგ ის დაბრუნებულა საქართველოში. ამის ცსოკრების დრონი 1102 წლიდან 1158 წლამდის შეეხება. საბა სინგელს ქართულს მწერლობაშიც ჰქონია მონაწილეობა მიღებული, ამას დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1, კანონი, მართლ მადიდებელ ეკკლესიის ზოგიერთი წესების. 2, ირმოლოლი, ელსურეიამ თარგმანი და 3, ცხოვრება დავით აღმაშენებლისა. საბა სინგელი, ანუ სინკელი გარდაცვალებულა დასავლეთ საქართველოში, თავის სამშობლოში, 1158 წლებში.

დიმიტრი მეფე დავით აღმაშენებლის შვილია, დავით აღმაშენებლის შემდეგ ამ დიმიტრიმ მიიღო საქართველოს სამეფო ტახტი. დიმიტრის ცსოკრების წელნი 1124—1161 წლამდის მიადწევენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ თავის მეფობის დიმიტრი ბერთ შედგა და საქართველოს სამეფო ტახტი თავის შვილს გიორგის დაუტოვა, თამარ მეფის მამას. დიმიტრის ბერობაში დამიანე უწოდეს, ეს ცსოკრებდა დავით გარეჯის მონასტერში. ამას დიდი შრომა დაუდვია დავით გარეჯის მონასტერზე, ამიტომ მის გარდაცვალების შემდეგ დიმიტრის სასე თავით გარეჯის მონასტრის კედელზე დაუსატავთ, რომელი სურათი დღესაც იხილვება. ანტონ კათოლიკოზი ამ დიმიტრი მეფეს დიმიტრი მეოთხეთ მოიხსენებს. იოსელიანი ჰკვირობს ამაზე.

დიმიტრი მეფის ცსოკრება საქართლის ცსოკრებაშია დაწერილებით არის აღწერილი. დიმიტრის დაუწერია მრავალი იამბიკოები, შესასებ ქართველთა და ბერძენთა წმიდათა, რომლის იამბიკოებმა ჩვენამდისაც მოადწიეს და რამდენიმე იამბიკონი მეც ვნახე ჭათასკვის მონასტრის წიგნთ საცავში. ეს იამბიკონი შეცდომით მე ჩემს მეცამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობის ბროშურაში შევიტანე და მოვისსენე.

ბიორგი ჰყონდიდელი სამეგრელოს მთავარ ეპისკოპოზათ იყო დადგენილი და შემდეგ მიტროპოლიტობაც მიიღო, ამ გიორგის დიდის ჰატვიითა და დიდებით მოიხსენებენ საქართველოს ეკკლესიო და სამოქალაქო ისტორიულს წერილებში. ამას ასახე-

ლებენ „ქართლის ცხოვრებაში“ რომ „კაცი მწიგნობარი და უსუცხოა“. გიორგი ჭყონდიდელს დიდათ უშრომნია მეგრელების, სვანების და აფხაზების გაწურთვნაზე. ამ პირს დაუდგენია სამეგრელოში განათლების საფუძველი და ამასვე დაუჭურსენია ვრცელი სასწავლებელი, სადაც სწავლობდნენ და განვითარდებოდნენ მეგრელები. ამ სასწავლებლის მეოხებით აღორძინდა მთელს სამეგრელოში ამახე თუ წიგნის კითხვის ცოდნა, არამედ ქართული მწერლობაცა და ამის შემდეგ სამეგრელოში მრავალი გამომჩენილი მწიგნობარი და მცოდნე პირებიც გამოსულან სოღმე.

გიორგი ჭყონდიდელის ცხოვრება 1135—1191 წლებს შუენსება. ამ მიტროპოლიტს ქართული წიგნებიც უწერია, ამისაგან დაწერილმა წიგნებმა ჩვენამდისაც მოაღწიეს. სხვათა შორის მას ეკუთვნის შემდეგი წიგნები: 1, „აღაპი“, ეს წიგნი ძველათ შიო მღვიმის მონასტერში ყოფილა დაცული. დღეს აღარსად სმანს. და 2, სიმონ კანანელის და ანდრია მოციქულის ცხოვრება და მოღვაწეობა. ამ წიგნის ხელთნაწერები საქართველოში მრავალია.

ზოგი ერთნი გვაუწყებენ, რომ გიორგი ჭყონდიდელმა იმ დროის შიო მღვიმის მონასტრის სასწავლებელში მიიღო სწავლა, სადაც დიდი ძალი ემაწვილ კაცობა სწავლობდა.

ეფრემ მცირე სცხოვრებდა 1089—1136 წლებში. ეფრემ მცირე დიდი გვარის შვილთაგანი ყოფილა და თანა მედროვე პირი დავით აღმაშენებლისა. ეფრემს სწავლა საბერძნეთში მიუღია და როდესაც საქართველოში მოსულა, იგი მეფე დავით აღმაშენებლის სასლში დაბინავებულა. რადგანაც ამ ეფრემს მცირათ მოიხსენებენ, სჩანს ეფრემ უფროსიც ყოფილა სხვა ვინმე. ეფრემ მცირის ქართულათ დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1, ზეცის იერარხიისათვის. ეს წიგნი მოხსენებულია ერთ ძველ კატალოგში, მე მაქნდა, დღეს სხვას ეკუთვნის, 2, წიგნი „ამონოხიოსი“ ელისურიდან ნათარგმნი. 3, ქადაგებანი თომა მოციქულისა. ეს ქადაგება მოხსენებულია იკერიის მონასტრის ძველს კატალოგში. და 4, „მოქცევა საქართველოსი“ ამ წიგნს იოსელიანი სოკრატს და სოზომენს აკუთვნებს, 5, ცხოვრება დავით აღმაშენებლისა და წმიდა ნი-

ნოსი. ამ აღწერამ ჩვენამდისაც მოაღწია. ასე რომ ყველა ესენი ეფერებოდა მცირეს უნდა გადმოეთარგმნოს ელინურიდან. მოხუცებაში ეფერებოდა მცირე ათონის მთაზე წასულა და ივერიის მონასტერში გარდაცვლილა, მისი გარდაცვალების რიცხვი 1136 წლებში მიეწერება.

არსენ იყალთოელის შესახებ ძალიან ბევრი უწერიათ ქართულს საისტორიო მწერლობაში და ამიტომ მე აქ მხოლოდ გავკვირვებით შევხებით მის ამბებს და აქიდან მის მწერლობაზე გადავალ. არსენ იყალთოელი სცნობრებდა 1088 — 1139 წლებში. არსენი იყო თემით კასელი, სოფელს იყალთოდამ, თავადის შვილი, გვარად კახინაძე. აღიზარდა საქართველოში, შემდეგ მის საბერძნეთში წავიდა, ივერიის მონასტერში დაწინა კარგა ხანსა და ბოლოს საქართველოში დაბრუნდა. დავით აღმაშენებლის თანამედროვე პირად ეს არსენი, ზოგი ერთ წიგნებში არსენ იყალთოელს დავით აღმაშენებლის აღმზრდელად ასახელებენ. დავითზე დიდი გავლენა ქონია არსენს, საქართველოს მეფეს ისე დაახლოვებია ეს, რომ დავით აღმაშენებელს თავის მოძღვრათ დაუნიშნავს იგი. სამეფო მოძღვრობის გარდა არსენ იყალთოელსვე ქონდა სასწავლებელი გახსნილი. სოფელს იყალთოში. ეს სასწავლებელი დიდად განთქმული იყო იმ დროში. მთელის საქართველოს უმაღლესი თავად აზნაურის შვილებს იქ მიჰყავნდით ხოლმე თავიანთი შვილები სასწავლებლად. როცა უწეიან. ამ სასწავლებელში არსენ იყალთოელს 700 შეგირდი ჰქონდა. ზოგნი უწეიან, რომ რესთაველიც ამ სასწავლებელში სწავლობდა პირველ ხანსა.

არსენ იყალთოელისაგან დაარსებულ სკოლის კედლებზე ჩვენამდისაც მოაღწიეს. ამას თეიმურაზ ნატონიშვილიც მოწმობს თავის ისტორიის პირველ წიგნში (1848 წ. გამოცემა) რომ არსენ იყალთოელის სკოლის კედლები დღესაც მოხანს სოფელს იყალთოში, რომელიც მე ჩემის თვალთ გინახეა. მოხუცებაში შესვლის დროს არსენ იყალთოელი ათონის ივერიის მონასტერში წასულა, დავით აღმაშენებლის ბრძანებით, ათონიდან დაბრუნებულა საქართველოში და ამის შემდეგ დავით აღმაშენებელს წესათ დაუტკენია, რომ ყოველ წლებით საქართველოდამ ორმოცი ემეწილი უნდა გაიგზავნოს

სახერმეთში სასწავლებლათაო. არსენ იუალთოელს ქართულს მწერლობაშიაც ქქონის მონაწილეობა მიღებული. ამის გამო ანტონ გათოლიგოზი მას ვრცელ იამბიკოს უძღვნის. არსენს დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1, „ძვეგლის წერა კრებისა“, რომელიც იქმნა საქართველოში. ეს აღწერა შეტანილია სხვა და სხვა აღწერებებში. 2, სიტყვა, ჭებით და ჰატივით დავით აღმაშენებლისა 3, წიგნი „ოქროს ნექტარი“ დამსკელისა. ამაში განიმარტება ნესტორიანთ დარღვევა. 4, დავით აღმაშენებლის სიტყვის აღწერა. 5, წმ. იოანესი და შიოს ცხოვრება. ეს დამატებულია „საქართველოს სამოთხეში“ და 7, მოთხრობა მასზედა, რომელთა გამო განდგნენ სომეხნი მართლ-მადიდებელ სარწმუნოებისაგან. მრავალიც სხვანი. ტიმოთე მიტროპოლიტი მოგვითხრობს, რომ არსენ იუალთოელის სურათი ჭვარის მონასტრის კედელზეა დასატულიო. ეს სურათი ტიმოთეს თვით უნახავს, თავის მოგზაურობის დროს.

არსენი გარდაიცვალა კახეთში, დასაფლავებს თავისაკე თან მოსახელის არსენ იუალთოელის სახელზე გაკეთებულს ეკკლესიაში. თეიმურაზი სწერს, რომ არსენ იუალთოელის გვერდით არის დამარხული არსენ იბადის ძე ვაჩინაძეო.

ანტონ ჭყონდიდელი სცხოვრებდა თამარ მეფის დროს, ამის ცხოვრების წელია 1135—1195 მიაღწევს. ანტონ ჭყონდიდელმა გიორგი ჭყონდიდელის შემდეგ მიიღო ჭყონდიდეობა. ამ ანტონ მწიგნობარ კაცთ ჭხადან. ამას შეუდგენია „წესდება და რიგი ღაშქართა“ თუ როგორ უნდა დაიცვან წესები და როგორ უნდა განვიდნენ და განემართონ სამართ მტრისა წინაშე, თამარ მეფის ბძანებით, ანტონ ჭყონდიდელი დაესწრო კრებას, რომელიც იქმნა ქალაქ მცხეთას. უგანასუნელს ჟამს შიო მღვიმის მონასტრში მისულა და იქივ გარდაცვლილა კიდეც. (სახე შიო მღვიმის აღწერა 33—39 გვერდი).

✕ იოვანე-პეტრიწი ქართველ მეისტორიეთაგან სასულიერო ჭზროვნების ფილოსოფოსათ არის ხსენებული. იოვანეს შესახებ ბევრს აქვს ნაწერები და უკვლახნი დიდის ჭებით მოიხსენებენ ამას.

იოვანე ჰეტრიწის ცხოვრების წელნი მიახწევენ 1080—1128 წლამდის. ზოგი ერთი შეისტორიენი ჰგონებენ, რომ იოვანე ჰეტრიწი მეექვსე საუკუნეში სცხოვრებდა. ამ შენდომას იოსელიანმა გვერდს აუარა და მას თვითაც შენიშნა. იოვანე ჰეტრიწეს ასახელებენ, რომ გვანად ჭიმჭიმული იყო, დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებთაგანი. იოვანე აღზრდილა საქართველოში, საქართველოდამ ათონის ივერიის მონასტერში წაჰიდა. იქილამ იეროსალიმის ქართველების ვკარის მონასტერში გაემგზავრა, ვკარის მონასტრიდამ ათონის მთაზე დაბრუნდა და იქ დაწინა კარგა სწავლა. ამ დროს ივანე ჰეტრიწემ შეისწავლა ლათინური, ბერძნული, სომხური და სირიული ენები. სომხური ენის მასწავლებელთა სომეხთა ფილოსოფოსი დაკითხი ჰქოლია, ამ დავითს ქართველ მკვლელ მწერლები დავით უძლეველთ ასახელებენ. ეს დავით ერმიანთა მეცნიერი დროებით სცხოვრებდა ივერიის მონასტერში და მას ჰსურდა, რომ ქართული ენა შეესწავლა. დავითს იქ შეუსწავლია ქართული ენა და იოვანე ჰეტრიწესაც მისგან შეუსწავლია სომხური ენა.

ათონის მთაზე რა გავწრთნილა იოვანე ჰეტრიწი, შემდეგ ამის იგი რომში განმგზავრებულა, სადაც შეუსწავლია მრავალი საეკლესიო სწავლანი. ზოგნი მოგვითხრობენ, რომ ჰეტრიწი მას რომში ყოფნის გამო უწოდეს ქართველთა. რომილამ ათონის მთაზედ დაბრუნებული იოვანე საქართველოში დაბრუნებულა, რომელიც დიდის პატივით წამდგარა დავით აღმაშენებლის წინაშე. დავითის თხოვნით იოვანე ჰეტრიწეს დასავლეთ საქართველოში სკოლა გაუხსნია, სადაც 700 მოსწავლე ვეწვილები ყოფილან. იოვანე ჰეტრიწეს ქართულს მწერლობაშიაც ჰქონია მონაწილეობა მიღებული.

ივანე ჰეტრიწეს შეუდგენია შემდეგი წიგნები: 1, საღრამატეო კანონი, ქართულის ენისა. ეს მოხსენებულია მრავალს ძველს წიგნებში, 2, „ლექსთა-კონა“ ამაში შეკრებილი და ასხმული იყო ქართული სიტყვებიო. ამაზე ნ. გამრეკელიც სწერს. (საბა ორბელიანი და მისი ლექსიკონი. რუს. ენაზე. გამოცემა 1884 წ.) 3, კავშირი, პროკლეხი, თარგმანი. იოვანე ჰეტრიწეს ქართულის თარგმანიდამ სომხებს სომხურ ენაზე გადაუთარგმნიათ. შემდეგ დროებში ქართული თარგმანი საქართველოში სრულიად დაიკარგა, ამის გამო მეთვრამე

მეტე საუკუნის ნახევარს ეს წიგნი სომხურის ენიდან გადმოუთარგმნია საქართველოს სამეფო ნამსჯულევს იოვანე ორბელიანს, თფილისში მყოფ ერმიანთა მღვდლის ტერ ფილიპე უათმისაშკალის დახმარებით. ჰროკლეს „კავშირის“ თარგმანს ვრცელი წინა-სიტყვაობა აქვს, სადაც მთარგმნელი დაკარგვის ცნობებს და სხვა ამბებს ვრცლად მოკვითხრობს ეს წიგნი დღეს თფილისში ინახება. გარკვეული წიგნია. 5, წიგნი ნემესიასი, მოკვითხრობენ, რომ ამ წიგნში ვარსკვლავთ მრინცხელობასეც არის ცნობებიო. ეს წიგნი მახსენებულთა ქართული ძველი წიგნების ერთ ძველ კატალოგში, რომელიც დაბეჭდილია 1870 წ. „დროებაში“. 6, წიგნი იოსებ ფლავიოსი, ელინურიდამ თარგმანი. ამ წიგნმა ჩვენამდისაც მოაღწია. 7, ტოპიკნი არისტოტელისა, თარგმნილი ელინურიდამ. 8, ჰერი არმენია, არისტოტელისა ელინურიდამ ნათარგმნი, ეს წიგნი ძველათვე დაიკარგა. მეთვრამეტე საუკუნეში სომხურის ენიდან გადმო-სთარგმნა დოსითეოს ნეგრესის ეპისკოპოსმა. 9, კლემენსი, იოვანე სინაიტელისა. ლექსად გადმოღებულა. ამ წიგნს ზოგნი „კიბე ცდ მეკანს“ უწოდებენ. ეს ის ასკეტიკური თსუზღებუა არის, რომელსაც ამერიკის გამოჩენილი ისტორიკოსი დრეპერიც მოიხსენებს*), რომ ასეთ წიგნებმა მთელი ევროპის ხალხს განკუთვნილთ გააფუტეს, გარყვნეს, გაზარმაცეს და მათ მხოლოდ საიქიო ჩაუბეჭდეს თავში და მხოლოდ ამკებით მოუშამეს სული და გულიო. ცხადი საქმეა, რომ ქართველებზედაც ასეთივე სიკეთე დაითესებოდა ვეკლა აქ მოხსენებულ ამ გვარ წიგნებიდამ. ამ წიგნმა ჩვენამდისაც მოაღწია და დღეს მრავალს მონასტრებში შექსვდებით. ამ „კლემენსის“ ერთი ადგილი 1863 წ. გამოცემულს ქართულს ქრესტომატიამაც არის დაბეჭდილი. 9, არს განმარტება მარკოს მასარებლისა, ქმნილი ოქროპირისაგან, ელინურიდამ ნათარგმნი. 10, ჰროლიგი ლექსად შედგენილი ჰატიკად მსოფლიოთა წმიდათა, რომელსაც დღესასწაულოს ეკვლესია თვეთა სეკტემბერს, ოკტომბერს, ნოემბერს, დეკემბერს და იანვარს. სხვა თვეებისამ ჩვენამდის ვერ მოაღწიეს, ამიტომ დანარჩენი თვეები არსენ კათალიკოზ პულპინის ძემ შესარულა

*) История умственного развитія Европы 1866 года.

მეცამეტე საუკუნეში, მაგრამ სრულად არც ამის შედგენილმა მოაღწია მეთვრამეტე საუკუნემდე, ამიტომ ეს დანაკლისი ანტონ კათალიკოსმა შეავსო. სხვა ნაწერები ჩვენ არა გვინახავს. იოვანე პეტრიწის გარდაცვალება 1138 წ. მიეწერება.

XII. საუკ. დაწერილი წიგნები:

II „ქილა და მანა“ პირველად XII საუკუნ. უთარგმნით. ამას თვით შემდეგ დროის თარგმნის წინა-სიტყვაობაც გვაუწყებს.

„როსტომიანი“ ანუ ევროპიულს ენებზე „შანამედ“ ცნობილის თარგმნაც ამავე საუკუნეს მიეწერება პირველად.

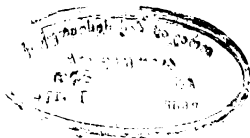
მთვრიანი, მოსსენებულია მეთორმეტე საუკუნის წიგნებში.

აბულ-ეასარია, დაწერილია XII საუკუნ. შინაარსი რას შეიცავს ეს ჩვენ არ ვიცით.

სტოანტიის ჭრცელი ისტორია, სადაც გაკვრით ქართლის მეფეთა ამავნიც არს აღწერილი. მე მაქნდა.

ხოსროვიანი, მოთხრობა. მოაღწია ჩვენ დრომდე.

მეფული მოსსენებულია მეთორმეტე საუკუნის მრავალს სსკა და სსკა წიგნებში. ჩვენ დრომდისაც მოაღწია. *).

*) ქველა ამ გვარი წერალების წერა მე მეფეოვნის მხოლოდ 1880 წლამდის.

